

## НОВІ ЯВИЩА І ПОНЯТТЯ У ПОРІВНЯЛЬНОМУ ПРАВОЗНАВСТВІ<sup>1</sup>



**Ю. ТИХОМИРОВ**

*доктор юридичних наук, професор,  
член-кореспондент*

*Міжнародної академії порівняльного права*

*(Інститут законодавства*

*і порівняльного правознавства*

*при Уряді Російської Федерації),*

*заслужений діяч науки Російської Федерації*

### Оновлення методології

Різноманітність правової карти світу відображає реальні процеси, що відбуваються у сучасному світі. Розширення та інтенсифікація зв'язків держав між собою сприяють узгодженому і спільному вирішенню загальних завдань локального, регіонального та міжнародного масштабу. Економічні, технічні, наукові, соціальні та екологічні чинники їх наростаючого взаємовпливу визначають політику і в правовій сфері. І тут з середини ХХ ст. спостерігається перехід до розширення інтеграційних процесів і підвищення ролі міжнародного права в регулюванні не лише традиційних питань зовнішньої політики держав, а й їх внутрішньої політики. Ми вже зазначали про утворення у межах міжнародного права масиву регуляторів, покликаних впливати на внутрішньодержавні процеси.

Усе це не може не позначитися на обсязі знань і методології порівняльного правознавства. Столітній досвід наукових об'єднань у цій сфері свідчить про стійкість принципів, сформульованих французьким професором Р. Давидом. Виокремлення та порівняння правових систем з урахуванням їх морально-культурологічних, релігійних, політичних і юридичних особливостей стало основою для розвитку наукових досліджень<sup>2</sup> у цій сфері. «Сімейний» принцип аналізу правових систем веде до появи різних угруповань з урахуванням побудови законодавства за галузями та інститутами, до порівняння систем юридичної освіти і юридичних установ. Це — цінна спадщина, яку треба зберігати й примножувати.

Відображаючи нові тенденції світового розвитку права, зазначимо розширення меж правового регулювання і більш щільне поєднання різних видів правових регуляторів — національно-державних, міжнародних, корпоративних, неурядових, а також саморегулювання в особі інститутів громадянського су-

<sup>1</sup> Статтю підготовлено відповідно до програми досліджень Фонду фундаментальних досліджень Науково-дослідного центру — Вища школа економіки.

<sup>2</sup> Див., наприклад: [1].

пільства та світового співтовариства. Кордони держав не перешкоджають формуванню правового простору як явища і поняття, а інтенсивний розвиток нових інформаційних технологій і мережі Інтернет «об'єднує» людей в нові співтовариства. Нові інформаційні ролі людини і громадянина збагачують його звичний статус. Рух ідей, поглядів, позицій та концепцій стає інтенсивним і, по суті, безмежним.

Посилюються інтеграційні процеси в економіці та соціальній сфері, міждержавні об'єднання (Європейський Союз, Рада Європи, Митний союз, Євразійський економічний союз (далі – ЄЕС), латиноамериканські об'єднання та ін.) стають потужним суб'єктом міжнародного спілкування. Але у всіх випадках не зникає таке явище, як суверенітет, аналіз якого ми підсилюємо шляхом обґрунтування поняття «правовий суверенітет».

Словом, приходить час збагачувати понятійний апарат порівняльного правознавства з урахуванням нових тенденцій розвитку національних держав, міждержавних об'єднань і зростаючої ролі міжнародного права в умовах глобалізації. Очевидною є нова міра концентрації правового регулювання [2].

Сказане дає змогу виокремити комплекс нових понять для використання у теорії порівняльного правознавства. Йдеться про:

- а) суміщені правові регулятори;
- б) правовий простір;
- в) транскордонне правове спілкування;
- г) правовий суверенітет.

Що досягається за допомогою нових понять? По-перше, збереження національно-правового різноманіття в умовах розширення кордонів загальноправового регулювання. По-друге, розширюється аналіз реальної сфери дії державних і правових інститутів. По-третє, посилюється аналіз проблем національного правозастосування за рахунок більш глибокої оцінки динаміки правосвідомості й правової/неправової поведінки. Це збагачує методологію досліджень [3].

### Суміщені правові регулятори

При порівнянні правових систем різних держав необхідно враховувати ступінь впливу на них норм міжнародного права [4]. Виникає новий «правовий дует», питома вага якого неоднакова, так само як і радіус дії. Головне полягає в тому, що пріоритет міжнародно-правових регуляторів стає загально визнаним у національно-правових системах. Це питання є ключовим. Державам завжди доводиться поєднувати внутрішню і зовнішню політики і враховувати не лише події у своїй країні, а й за кордоном. Пошуки комплексних рішень цієї проблеми знаходять відображення у праві. Причому і тут з позицій загальної теорії права можна виокремити дві суперправові системи – національного та міжнародного права. Їх паралельний розвиток передбачає певне узгодження і поєднання, пошуки способів взаємодії. Адже національні інтереси далеко не завжди обмежені власними державними кордонами, і в світовому співтоваристві виникають потреби партнерства, союзницьких відносин і задоволення регіональних і загальних публічних інтересів.

За певної самостійності та паралельності розвитку національне і міжнародне право не лише впливають, не лише взаємодіють, а й в низці аспектів мають

пріоритет. Це можна пояснити з позицій суверенітету держав і формування ними свого роду норм-самообов'язків.

У межах нашої теми важливо наголосити на складному устрої «правових партнерів». Як вже зазначалося вище, міжнародне право, в якому розрізняють міжнародне публічне право і міжнародне приватне право, складається із комплексу джерел, що володіють різною юридичною силою. Декларації, статuti, конвенції, договори, модельні та зразкові (типові) акти діють як нормативні орієнтири, загальні й погоджені принципи, модельні регулятори, правила, яких необхідно дотримуватися учасникам міжнародно-правових відносин. Це своєрідні системи норм, що складаються з підсистем зазначених норм, що мають неоднаковий характер і радіус дії.

Ще складніше побудовані системи національного права, в яких ми виокремлюємо національне законодавство. Воно являє собою найбільш нормативно-структуровану частину національного права з високим рівнем юридичної сили. Системи законодавства охоплюють як його загальні цілі, завдання і принципи, так і галузі та законодавчі масиви, пов'язані між собою.

Цілком очевидні тому загальні та спеціалізовані канали впливу міжнародного права та його джерел на системи і галузі національних законодавств. Сам вплив може бути не завжди жорстко фіксованим, хоча основні канали включають погоджені формалізовані механізми і процедури. Вони постають особливо яскраво і різко у міждержавних об'єднаннях, які в останні десятиліття отримали широкий розвиток.

З урахуванням сказаного розглянемо способи впливу міжнародно-правових норм на національне законодавство. Умовно їх можна згрупувати таким чином: а) загальні принципи функціонування світового співтовариства і демократичного розвитку держави (забезпечення прав людини, влади закону та ін.); б) доктринальний вплив у вигляді концепцій соціальної держави, адміністративної юстиції тощо; в) модельні (типові) міжнародні правові акти; г) уніфіковані (одноманітні) стандарти; д) функціонально-договірні зобов'язання; е) домовленості як підсумок міжнародних переговорів; є) прецедентний вплив рішень міжнародних судів; ж) діяльність міжнародних інститутів.

Більше того, глобалізація призводить до посилення інтернаціоналізації права. Величезні зміни в сучасному світі різноманітні. Вони відображаються у міжнародному праві, праві міждержавних об'єднань і внутрішньому праві. Причому свого роду переклад і відображення їх у правових формах набуває нового якісного вираження — формуються наддержавні та зовнішньоекономічні правові режими. Їх вводять із застосуванням регуляторів трьох названих правових систем, що дозволяє гнучко реагувати на різноманітні й динамічні явища в міжнародних відносинах. Активно втягуються у павутину зовнішніх зв'язків не лише держави, а й неурядові організації, окремі державні та муніципальні органи, підприємства й інші комерційні структури.

Держави представлені в міжнародних структурах. Але при цьому загальнополітичні структури типу Організації Об'єднаних Націй (далі — ООН) і Ради Безпеки ООН, ЄС та Ради Європи, Північноатлантичного Союзу підтримують гуманітарні інтервенції для захисту прав людини в національних державах (Лівія, Сирія та ін.). Чи не піддається при цьому обмеженню такий основоположний принцип класичного міжнародного права, як суверенітет і невтручання у внутрішні справи держав?

Разом з тим посилюється тенденція до взаємозалежності національних економик і міжнародних структур. Як у них приймаються рішення? Чи враховуються корінні національно-державні інтереси в їх актах? Яка публічна звітність цих структур?

Необхідно звернути особливу увагу на природу і роль міжнародних стандартів. У юридичній літературі та в міжнародних і національних правових документах часто використовується це поняття. Але воно нерідко наповнюється неоднаковим змістом. У широкому сенсі мається на увазі пріоритет міжнародно-правових принципів і норм, визнаний конституціями, наприклад, Конституцією Російської Федерації (ч. 4 ст. 15). Інше значення міжнародних стандартів можна визнати за актами та документами міжнародних спеціалізованих організацій, що регулюють суто галузеву або функціональну сферу загальної діяльності. Такі, наприклад, рішення ЮНЕСКО, Міжнародної організації праці, Світової організації торгівлі. Нарешті, третю групу міжнародних стандартів складають спеціальні імперативні норми і рішення, що нерідко виражаються у кількісних показниках (техніко-юридичні нормативи, квоти тощо).

В усіх випадках за міжнародними стандартами стоять визнані світовим співтовариством та державами авторитет і сила. Це або свого роду імперативність, або допустимий вибір альтернативних дій щодо їх реалізації, який залишається за кожною державою.

Який характер впливу міжнародних стандартів на національне законодавство? Це — цільова орієнтація держав у їх правотворчості. Це — встановлення загальних понять і термінів, які належить використовувати в національній правотворчості та правозастосуванні. Це — визначення сфер діяльності національно-державних інститутів і відповідного предмета нормативно-правового регулювання. Це — типові правові рішення у вигляді модельних законів (кодексів, регламентів тощо), рекомендованих для застосування у національних державах. Це — однозначне імперативне регулювання у вигляді принципу чи технічного рішення однорідних завдань. Це — рекомендації, що допускають вибір правових варіантів рішень у процесі національної правотворчості.

Зрозуміло, набір зазначених способів впливу змінюється і особливо їх співвідношення між собою та з національно-правовими засобами. На зміни впливають два фактори. Перш за все це зміни у конкретних суспільних ситуаціях, політичних, соціально-економічних процесах. Водночас треба враховувати специфіку використання міжнародних стандартів у сферах публічного і приватного права, в окремих галузях.

Дуже складним є питання про реагування держави на міжнародні стандарти. Загальні для всіх вимоги полягають у використанні традиційних процедур ратифікації, приєднання, схвалення, але ці процедури застосовуються досить нерівномірно. У державах — учасницях СНД різночасність ратифікації міжнародних актів неодноразово піддавалася критичній оцінці.

Негативно впливає на процес зближення національних законодавств «вибірковість» у виконанні міжнародних зобов'язань, коли держави вважають за краще реалізовувати одні з них і залишають без уваги інші. Причина такого вибору часом суто політична, що відображає коливання політичних курсів держав і мінливі відносини з державами-партнерами.

Важливий механізм приведення національних законодавств відповідно до міжнародних стандартів. На етапі вступу до міждержавних об'єднань і міжнародних організацій держави повинні провести значну роботу зі скасування та зміни чинних законів, підготовки проектів нових актів, розробки моделей і схем нових структур і процедур діяльності органів та організацій. Бувають затримки й односторонні заходи. Такий досвід Росії при підготовці до вступу до Ради Європи і СОТ.

### Правовий простір

Сучасні інтеграційні процеси і суміщені правові регулятори породжують потребу в формуванні такого явища, як правовий простір. Породжений узгодженими державними і міжнародними інтересами, він розширює межі правового регулювання і дії правових інститутів. Докладно цю проблему досліджено у колективній монографії «Правовий простір і людина», яку найближчим часом буде опубліковано в Москві. Наведемо деякі положення з нашої глави цієї книги.

Використання поняття «правовий простір» дає змогу ще більше зближати національні та міжнародні регулятори і розвивати пізнавальні здібності людей.

Що ж дають розширення правових меж і одночасно видозміна змісту нормативного регулювання: а) розширення меж правового впливу; б) відображення нових предметів — об'єктів регулювання; в) забезпечення залучення нових ресурсів — енергетичних та ін.; г) гнучкі інформаційні відносини партнерів і збільшення обсягу угод за допомогою інформаційних технологій; д) зміцнення зв'язків між державою і бізнесом; е) формування стійкої довіри та солідарності людей різних регіонів; є) збереження статусу територій держав як опорної конструкції правових просторів.

Цілком очевидно, що правові простори не однакові. Їх можна розрізнити за різними критеріями. По-перше, територія як об'єкт державно-правового регулювання відрізняється однаковою системою інститутів і регуляторів, оскільки йдеться про один з елементів держави. По-друге, надтериторіальні простори відрізняються як за обсягом, так і за глибиною регулювання. Так, у ЄС і Митному союзі діють єдині стандарти і правила у певних галузях. У той же час допускається використання «м'яких» правових форм. У жовтні 2012 р. в ЄС прийнято Модельний національний закон про толерантність, який спрямовує національні держави.

По-третє, правові простори виникають у різних сферах — екологічній, освітній тощо, і цьому присвячені інші розділи цієї книги. Утворення подібних та інших правових просторів пояснюється збігом інтересів держав та узгодженням своїх дій. І недержавні структури типу профспілкових і галузевих асоціацій нерідко створюють «коридори» для взаємодії.

По-четверте, при цьому зазначимо про своєрідну місію інформаційних просторів, які крім самостійного значення виконують ще й роль каналу забезпечення для інших правових просторів.

Природно, виникає запитання: чи всі види «фактичних» просторів набувають характеру правових? Ні, доводиться враховувати традиційні та рухливі межі правового регулювання і пошук міри правового впливу, про що йшлося вище. Разом з тим не завжди фактичне повинно набувати правового характеру.

Час і міра правового опосередкування зони економічної торгівлі, вільної економічної зони, обсягу єдиного правового простору визначаються з урахуванням готовності сторін до взаємодії. Меморандуми і протоколи про наміри та тривалі переговори — перший етап на цьому шляху.

По-п'яте, досить специфічний статус «позасуверенних» просторів типу Арктики, Антарктики, морів і океанів, повітряного і космічного простору. Міжнародні акти регулюють відношення до них з боку держав і організацій.

Правовий простір використовує різні режими свого визнання і використання. Без них він перетворився б на аморфне явище, що ускладнює ритмічну державну та соціально-економічну діяльність. Різновиди режимів залежать від цілей і головних інститутів простору і системи застосовуваних нормативних регуляторів. З певною умовністю можна говорити про режими «входження» суб'єктів права в простір, про порядок їх легалізації (визнання), про правові основи функціонування (діяльності), про характер і систему нормативних правил, про способи контролю за дотриманням правил. Так, в ЄС, Митному союзі та СОТ існує правило про структурно-нормативний механізм дотримання загальних вимог, порядок прийняття рішень, розгляду розбіжностей і суперечок. Ще однією ілюстрацією слугує перехід від епізодичних контактів Росії з азійськими і тихоокеанськими країнами до механізму Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва. Форум у Владивостоці у вересні 2012 р. наочно показав користь домовленості про формування транспортних та інших «коридорів» щодо створення інтегрованих валютних та інших ринків, про комплексне регулювання міграційних потоків, про раціональне використання біоресурсів [5]. Тут немає ще повністю оформлених фінансово-економічних, організаційних структур, але є виражена політична воля до формування для цього нових правових просторів.

Цілком природні жорсткі й м'які грані поєднання різних режимів правових просторів, які змінюються головними дійовими особами з урахуванням конкретних ситуацій і векторів діяльності суб'єктів права. Історії та сучасності відомі періоди, коли простори як регулятор внутрішньодержавного й міжнародного життя немовби застигають і не поживляються активними діями. Конституційні та законодавчі норми майже не діють, положення міжнародних договорів, конвенцій та інших актів не реалізуються. Реальна ціна такої «декоративності» велика.

Спостерігаються і випадки порушення кордонів правового простору, що виражаються у самовільних захопленнях — відторгненнях чужої території, порушеннях повітряного простору держави або свободи мореплавання. Для запобігання та усунення таких явищ використовуються переговори, узгоджувальні комісії, посередництво і суди. Останні є в кожній державі та міждержавних об'єднаннях. Їхні юрисдикції можуть перетинатися. Так, у СОТ є спеціальні структури і процедури щодо врегулювання торговельних суперечок між державами-членами.

Правовий простір характеризується «своїми» суб'єктами, які правомочні діяти в його межах. Це, зокрема: держава та її органи, муніципальні органи, партії, громадські та професійні об'єднання, міжнародні союзи, міжнародні організації та міждержавні об'єднання; людина в різних проявах життєдіяльності. Причому «прихід» суб'єктів регулюється різними правовими режимами. Так, державні кордони жорстко фіксують державну територію, яка відкрита

для громадян і національних організацій та «закрита» для появи будь-кого з інших країн. Тут потрібні спеціальні процедури.

У міжтериторіальних просторах своя специфіка. А в надтериторіальних просторах коло суб'єктів визначається відповідними міжнародно-правовими актами, і допуск у них або відкритий («освітній простір»), або обмежений рамками зобов'язань членів організацій та об'єднань.

Зробимо особливий акцент на такому компоненті правового простору, як формування і використання різних ідеологічних доктрин, ідей, наукових концепцій, правосвідомості та правової культури лідерів, ідеологів, еліти. Зважаючи на різну спрямованість і зміст «інтелектуального продукту», правовий простір може розвиватися і зміцнюватися, отримувати визнання і суспільну підтримку, але в житті трапляються і антиконституційні погляди і позиції людей і груп, які деформують і знижують «щільність» простору. Нерідко такі погляди слугують стартом для протестів та інших виступів, що вимагає від публічних інститутів передбачення і випереджальних дій.

Важливою властивістю правового простору є його комплексне нормативно-правове регулювання. Йдеться про своєрідне багатoshарове регулювання, що відображає специфіку цілей і статутних документів універсальних міжнародних організацій (ООН), спеціалізованих міжнародних організацій (МОП, СОТ, Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) та ін.), регіональних міждержавних об'єднань (ЄС, СНД, Євразійський Союз та ін.). Прийняті ними акти досить різноманітні і створюють як подібні, так і неоднакові «партнерські» відносини. Держави-члени відчують вплив різних норм, але глобалізація посилює інтернаціоналізацію національних норм і роль нових міжнародних та інтеграційних актів. Їхній вплив на законодавство стає досить відчутним [6].

«Правовий простір» підтримується не лише міжнародними зобов'язаннями країн, а й модельними законами (СНД, Євразійське економічне співтовариство), кодексами «кращої практики» (Організація економічного співробітництва та розвитку), рекомендаціями і домовленостями. Так, у Євразійської економічної комісії є Каталоги рішень Ради ЄЕК, Колегії, наказів голови та рекомендації. Така, зокрема, Рекомендація № 1 «Про правила перевірки впливу взаємозв'язку між продавцем і покупцем на вартість угод». Сторонам рекомендовано застосовувати її для визначення і контролю митної вартості товарів, що ввозяться на митну територію Митного Союзу.

### Транскордонне правове спілкування

Формування і розвиток правових просторів за допомогою суміщених регуляторів дає змогу розробити і ввести у науковий обіг ще одне поняття — правове спілкування. Це спілкування жорстко не пов'язане з державними кордонами і дозволяє налагоджувати взаєморозуміння і взаємодію не лише держави, а й інститутів громадянського суспільства і громадян різних країн. Сучасні інформаційні технології та інтернет впливають на характер суспільних відносин як усередині країни, так і зовні. І. Бачило переконливо обґрунтовує ці тенденції у своїй книзі [7].

Що стосується нашої теми, нова інформаційна база спілкування дає змогу виокремити низку моментів.

По-перше, помітно збільшуються можливості для вільного поширення й обміну ідеями, поглядами, думками, концепціями. Їх «проникнення» у національні правові системи явно полегшується.

По-друге, змінюється характер дії і впливу законів та інших правових актів, коли не лише у межах традиційних правовідносин відбувається їхня реалізація, а й у правовідносинах з однією «відкритою» стороною, які здійснюються за допомогою соціальних мереж та суміщення інформаційних баз. Питання полягає в тому, як забезпечити стійкість національних інститутів і не допустити позаправої абсолютизації контактів і зв'язків.

По-третє, держави дедалі ширше «відкривають» свої інформаційні ресурси й охоче користуються зарубіжними джерелами інформації (міжнародними стандартами, модельними кодексами, «зразками» кращої економічної практики, рекомендаціями). Діє міжнародний проект «*Open Government Partnership*», до якого приєднується і Росія. Це дозволяє реалізовувати у різних сферах концепцію «відкритого» уряду і концепцію «електронного» уряду.

У процесі порівняльно-правового аналізу названі джерела інформації і нові грані правових державних інститутів треба використовувати досить обережно.

### Правовий суверенітет

Держава визначає своє місце в сучасному світі, прагнучи при цьому знайти своє місце в суспільстві. Вихідний критерій для пошуків стабільного розмежування і гнучкої взаємодії — суверенітет. Зберігаючи історичний потенціал, суверенітет наповнюється новим змістом в умовах глобалізації [8]. Ми пропонуємо формулу «передача — набуття» повноважень вважати критерієм порівняльно-правового аналізу.

Суверенітет виражає глибоко суспільний характер публічної влади як однієї з ознак держави. В середині країни народ, нація є джерелом влади, а держава виступає основною ланкою політичної системи, яка здійснює в інтересах суспільства та на основі права виконання найважливіших соціальних функцій. Народний суверенітет виражається у суверенітеті держави. Держава отримує від суспільства «мандат» на управління державними і суспільними справами. Суспільний «мандат» означає пріоритетне вираження корінних інтересів суспільства, національних інтересів і послідовне дотримання принципів народовладдя, закріплених у конституціях усіх держав.

Суверенітет держави багатогранний і крім політичних, економічних та інших проявів спостерігається таке явище, як правовий суверенітет.

Правовий суверенітет держави виражається у двох аспектах. У середині країни йдеться передовсім про: а) побудову національної правової системи на основі тих чи тих правових ідей і концепцій; б) побудову системи законодавства відповідно до потреб і традицій країни; в) цільову орієнтацію правотворчого процесу; г) формування стійкої практики правозастосування; д) побудову і діяльність юридичних установ і механізмів судового та іншого захисту.

Зовнішній аспект правового суверенітету відображає основний принцип розвитку світового співтовариства і відносин між країнами. У міжнародно-правових документах початку та середини ХХ ст., у документах ООН, конвенціях і пактах про права і свободи людини і громадянина, у рішеннях Ради Європи і СНД принцип суверенітету закріплений як основоположний. Це



означає визнання незалежності держави у визначенні її зовнішньої і внутрішньої політики, причому в останньому випадку з урахуванням міжнародних принципів спілкування країн, організацій і громадян.

У цьому сенсі правовий суверенітет означає передовсім: а) первинність «мандата» держави на вибір форм своєї участі у справах світового співтовариства; б) формування міжнародних норм на основі вільної домовленості між державами; в) визнання обов'язковості міжнародних норм для держав — членів союзів, об'єднань тощо; г) участь держав у формуванні масиву міжнародно-правових актів; д) гармонійне поєднання державних і міжнародних інтересів. І тут головне — у відображенні інтересів націй і народів різних країн, що і пояснює девізну назву міжнародних структур — Ліга Націй, ООН, Британська Співдружність Націй.

Суверенітет охоплює весь обсяг публічних справ держави у певних межах і міжнародних справ — в економічній, соціальній, політичній та інших сферах. Причому право слугує своєрідним офіційним відображенням усіх проявів суверенітету. Звідси і поняття «правовий суверенітет», оскільки право не «прив'язане» лише до суспільства і держави, а забезпечує життєдіяльність соціальних суб'єктів права — людей, соціальних спільнот і об'єднань.

Звернемо увагу на такі контрастні тенденції, як абсолютизація національної правової доктрини і системи (в умовах СРСР) і явне недооцінення історичного та сучасного потенціалу правової системи Росії перед «напором» західних ідей, концепцій і текстів законів. Хіба у РФ не можна використовувати корисний досвід локальної регламентації у статутах або досвід планування, прийняття екологічних законів? Звичайно, можна.

Для інтегративних зв'язків держав та їх об'єднань характерні спільні завдання, вирішенню яких підпорядкована діяльність державних інститутів і відповідно використання правових актів. Такі завдання забезпечення прав і свобод людини і громадянина, безпека і правопорядок, енергетика, екологія, продовольство, зайнятість. «Набір» завдань, природно, є неоднаковим, але змістовна орієнтація наявна. І її покликана забезпечувати система міжнародно-правових і національно-правових регуляторів. До кожного завдання «тяжкіє» відповідна галузь законодавства (енергетична, екологічна, трудова, аграрна та ін.).

Але цього явно замало, оскільки інтегративні об'єднання держав сполучені з розвитком такого явища, як «правовий простір». Йдеться про таку перспективну форму правового забезпечення спілкування людей, організацій і держав, яка має як територіальний, так і міжтериторіальний й надтериторіальний характер. Новітні інформаційні технології та інтернет, соціальні мережі дозволяють необмежено розширювати межі спілкування суб'єктів права. Виникає запитання: наскільки це юридично виправдано, чи не розхитує така тенденція класичні постулати щодо суверенітету держав?

Звідси цілком зрозумілі форми закріплення національно-правових пріоритетів у процесі розвитку міждержавних і міжнародних відносин. Згідно зі ст. 79 Конституції РФ держава може брати участь у міждержавних об'єднаннях і передавати їм частину своїх повноважень, якщо це не призводить до обмеження прав і свобод людини і громадянина та не суперечить основам конституційного ладу РФ. І в ст. 27 Конституції Аргентини встановлено, що федеральний уряд у своїх відносинах з іноземними державами діє відповідно до публічного порядку, встановленого в Конституції.

Але зовнішньо-інтеграційні форми не завжди самодостатні, бо не можна недооцінювати вплив ідей і концепцій. «Дух» римського права, «хода» світом Кодексу Наполеона, поширення принципів соціалістичного права у Східній Європі після Другої світової війни — лише деякі приклади. А тепер американські концепції «*Global Administrative Law*», німецькі теорії «заміни» права «мережевими відносинами» ведуть до послаблення ідеї правового суверенітету. Є й жорсткі уроки прямого «зламу» суверенітету окремих країн.

Вважаємо, що поняття «конституційний лад» і «публічний порядок» можна вважати загалом тотожними, які охоплюють політичні, економічні, соціальні, правові та міжнародні засади суспільства.

Наголосимо — інтеграційні процеси породжують нову формулу «передачі — побудови повноважень». Передаючи частину своїх повноважень, держава-учасник набуває нових прав — на участь в обговоренні проектів рішень міждержавних об'єднань, внесення пропозицій, участь у прийнятті рішень, користування пільгами і перевагами членства, правовий захист національних інтересів. Все це зміцнює гарантії правового суверенітету.

Не слід думати, що наведені характеристики відображають стабільні відношення між країнами і всередині них. Динаміка суспільного розвитку виражається не лише у гнучкості державно-правових і міжнародно-правових форм вираження суверенітету, а й у явних чи прихованих відхиленнях від них. Такими є надмірний іноземний вплив у вигляді правових теорій і концепцій на національну правосвідомість, пряме копіювання текстів зарубіжних законів у національних законодавствах, «нав'язування» правових рішень і дій ззовні, тиск на національні державні органи (законодавчі, виконавчі й судові), нарешті, прямий злам національних інститутів у результаті «гуманітарної інтервенції» та агресії. Тут очевидним чином переплітаються внутрішній і зовнішній аспекти правового суверенітету.

Підсумовуючи сказане вище, варто зазначити, що розширення спектра наукових досліджень у теорії порівняльного правознавства означає більш глибоке пізнання різних граней державно-правових явищ. В умовах глобалізації «вихід» за межі територіальних меж аналізу відображає інтегративні тенденції розвитку права в сучасному світі.

#### ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. *Сравнительное правоведение: национальные правовые системы.* — Т. 1 : Правовые системы Восточной Европы. — М., 2012 ; Т. 2 : Правовые системы Западной Европы. — М., 2012.
2. *Тихомиров Ю. А.* Правовое регулирование: теория и практика. — М., 2010.
3. *Методология сравнительного правоведения :* матер. науч. конф., Москва, 5 декабря 2011 г. — М., 2012.
4. *Влияние международного права на национальное законодательство.* — М., 2009.
5. *Саммит АТЭС: правовые механизмы региональной интеграции.* — М., 2012.
6. *Глобализация и развитие законодательства (очерки) /* отв. ред. Ю. А. Тихомиров, А. С. Пиголкин. — М., 2004.
7. *Бачило И. Л.* Государство и право XXI в.: реальное и виртуальное. — М., 2012.
8. *Тихомиров Ю. А.* Государство: преемственность и новизна. — М., 2011.

#### Тихомиров Ю. О. Нові явища і поняття у порівняльному правознавстві

**Анотація.** У статті йдеться про оновлення методології порівняльного правознавства. До нового комплексу понять теорії порівняльного правознавства автор відносить: а) суміщені правові регулятори; б) правовий простір; в) транскордонне правове спілкування; г) правовий суверенітет.

У статті показані способи впливу міжнародно-правових норм на національне законодавство, до яких належать, зокрема, й загальні принципи функціонування світового співтовариства і демократичного розвитку держави (забезпечення прав людини, влади закону та ін.); доктринальний вплив у вигляді концепцій соціальної держави, адміністративної юстиції тощо; модельні (типові) міжнародні правові акти та ін.

Окрему увагу приділено дослідженню «правового простору», який породжений узгодженими державними і міжнародними інтересами і розширює межі правового регулювання і дії правових інститутів.

Автор розкриває категорію «правовий суверенітет» держави, яка виражається у двох аспектах. У середині країни йдеться передусім про: а) побудову національної правової системи на основі тих чи інших правових ідей і концепцій; б) побудову системи законодавства відповідно до потреб і традицій країни; в) цільову орієнтацію правотворчого процесу; г) формування стійкої практики правозастосування; д) побудову і діяльність юридичних установ і механізмів судового та іншого захисту.

У підсумку автор доходить висновку, що розширення спектра наукових досліджень у теорії порівняльного правознавства означає більш глибоке пізнання різних граней державно-правових явищ. В умовах глобалізації «вихід» за межі територіальних рамок аналізу відображає інтегративні тенденції розвитку права в сучасному світі.

**Ключові слова:** методологія порівняльного правознавства, суміщення правових регуляторів, правовий простір, транскордонне правове спілкування, правовий суверенітет.

#### **Тихомиров Ю. А. Новые явления и понятия в сравнительном правоведении**

**Аннотация.** В статье говорится об обновлении методологии сравнительного правоведения. К новому комплексу понятий теории сравнительного правоведения автор относит: а) совмещение правовых регуляторов; б) правовое пространство; в) трансграничное правовое общение; г) правовой суверенитет.

В статье показаны способы влияния международно-правовых норм на национальное законодательство, к которым отнесены, в том числе, всеобщие принципы функционирования мирового сообщества и демократического развития государства (обеспечение прав человека, власти закона и др.); доктринальное влияние в виде концепций социального государства, административной юстиции и т. п.; модельные (типовые) международные правовые акты и др.

Отдельное внимание уделено исследованию «правового пространства», порожденного согласованными государственными и международными интересами и расширяющего границы правового регулирования и действия правовых институтов.

Автор раскрывает категорию «правовой суверенитет» государства, которая выражается в двух аспектах. Внутри страны речь идет о: а) построении национальной правовой системы на основе тех или иных правовых идей и концепций; б) построении системы законодательства в соответствии с потребностями и традициями страны; в) целевой ориентации правотворческого процесса; г) формировании устойчивой практики правоприменения; д) построении и деятельности юридических учреждений и механизмов судебной и иной защиты.

В заключении автор приходит к выводу о том, что расширение спектра научных исследований в теории сравнительного правоведения означает более глубокое познание разных граней государственно-правовых явлений. В условиях глобализации «выход» за пределы территориальных рамок анализа отражает интегративные тенденции развития права в современном мире.

**Ключевые слова:** методология сравнительного правоведения, совмещение правовых регуляторов, правовое пространство, трансграничное правовое общение, правовой суверенитет.

#### **Tykhomyrov Yu. New Phenomena and Concepts in Comparative Jurisprudence**

**Summary.** In the article the updating of the comparative jurisprudence methodology is concerned. To the new complex of concepts of the comparative jurisprudence theory the author ascribes: a) the combination of legal regulators; b) the legal space; c) the legal cross-border communication; d) the legal sovereignty.

The ways of impact of international legal regulations on the national legal regulations, which include, inter alia, the general principles of the functioning of the international community and the democratic development of the country (ensuring human rights, rule of law, etc.), the doctrinal influence in the form of conceptions about social state, administrative justice, etc.; the model (standard) international legal acts, etc. are shown in the paper.

Special attention is paid to the «legal framework» study generated by coordinated national and international interests and expanding the boundaries of the legal regulation and legal institutions.

The author discovers the category of «legal sovereignty» of the state, which is expressed in two aspects. Domestically, this means, first of all, the construction of the national legal system on the basis of certain legal ideas and concepts; b) the construction of a system of legislation in accordance with the needs and traditions of the country; c) the orientation of the target law-making process; d) the formation of sustainable practices in law enforcement; e) the construction and operation of legal institutions and mechanisms of judicial and other protection.

Finally, the author comes to the conclusion that the expansion of the range of research studies in the theory of comparative jurisprudence means more profound experience of the different facets of state legal phenomena. In the age of globalization the «exit» beyond the territorial framework of analysis reflects the integrative tendencies of development of law in the modern world.

**Key words:** methodology of comparative jurisprudence, the combination of legal regulators, legal framework, cross-border legal communication, legal sovereignty.

Книжкова полиця

**Методология сравнительного правоведения : материалы конференции (Москва, 5 декабря 2011 г.) / отв. ред. Ю. А. Тихомиров. — М. : Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве РФ, 2012. — 168 с.**

Увазі читачів представлено матеріали наукової конференції «Методологія порівняльного правознавства», проведеної в Москві 5 грудня 2011 р. Інститутом законодавства і порівняльного правознавства при Уряді РФ. Статті, що увійшли до цього збірника, присвячено загальним методологічним питанням, а також проблемам порівняльного аналізу деяких галузей законодавства, нових інститутів та законодавства загалом у рамках міждержавних об'єднань.

